

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان

علی جعفری*^۱، بهجت شهابی^۲

فصلنامه علمی آموزش و یادگیری

سال سوم، شماره ۱۰، بهار ۹۶، ص ۱ تا ۱۵

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۳/۲۳

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۱۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان مقاطع اول و دوم متوسطه شهر اردبیل صورت گرفته است. روش پژوهش از لحاظ دستیابی به هدف از نوع کاربردی و از لحاظ شیوه گردآوری اطلاعات از نوع پیمایشی بود. جامعه آماری پژوهش، شامل کلیه دانش‌آموزان مشغول به تحصیل در دوره متوسطه در شهرستان اردبیل در سال ۱۳۹۶ بود. با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران تعداد ۳۸۴ نفر به عنوان نمونه به صورت خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق‌ساخته که اعتبار آن توسط متخصصان و اساتید دانشگاه مورد تأیید بوده و با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۴ استفاده شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی رابطه منفی و معنادار وجود دارد. همچنین بین شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی رابطه منفی و معنادار وجود دارد. رابطه بین زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی نیز معنادار بود. نتایج آزمون رتبه‌بندی فریدمن نشان داد که اینستاگرام بیشترین و فیس‌بوک کمترین تأثیر را بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان داشته است.

واژه‌های کلیدی: اینستاگرام، تلگرام، دانش‌آموزان، شبکه‌های اجتماعی مجازی، عملکرد تحصیلی

۱. * استادیار گروه علوم ارتباطات، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

Jafari.communication@gmail.com

۲. کارشناس ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

مقدمه

امروزه یکی از موضوعاتی که می‌توان آن را به لیست دغدغه‌های والدین اضافه کرد میزان حضور دانش‌آموزان در فضای مجازی و پرسه زدن آن‌ها در شبکه‌های اجتماعی است چرا که کمتر مادری را می‌توان سراغ داشت که از وقت تلف کردن‌های فراوان فرزندش در فضای مجازی شکایت نداشته باشد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۴). استفاده دانش‌آموزان و دانشجویان از شبکه‌های اجتماعی در کلاس درس نوعی بی‌نظمی ایجاد کرده و از سوی دیگر در جریان یادگیری اختلال ایجاد می‌کند و موجب فروریختگی آموزش می‌شود. بیش از یک میلیون و ۳۰۰ دانش‌آموز در امتحانات نهایی سال گذشته شرکت کردند که ۸۰ درصد این دانش‌آموزان با میانگین نمره ۱۲ قبول شدند برخی از کارشناسان آموزشی افت تحصیلی را پایین بودن کیفیت در آموزش و پرورش می‌دانند اما برخی دیگر جدا از این مسئله ورود دانش‌آموزان به فضای مجازی و سرگرم شدن در شبکه‌های اجتماعی و بازی‌های اینترنتی را هم بی‌تأثیر بر افت تحصیلی نمی‌دانند. طبق پژوهش بنیاد علوم رفتاری که از ابتدای سال ۹۲ تا پایان سال ۹۳ بین ۴ هزار و ۶۵۰ نوجوان ۸ تا ۱۴ ساله در تهران، اصفهان، اهر، رودبار، رشت و کاشان انجام شده است ۳۰ درصد نوجوانان به بازی‌های رایانه‌ای اعتیاد دارند و وضعیت مالی خانوادگی با بازی‌های پیشرفته ارتباط مستقیم داشته و کودکان خانواده‌هایی که پدر و مادر هر دو شاغل هستند ۴ برابر بیشتر از کودکان دیگر برای بازی‌های یادشده وقت مصرف می‌کنند (فتحی و مختارپور، ۱۳۹۳).

برخی پژوهشگران دلیل پایین بودن میانگین نمرات دانش‌آموزان را نمی‌توان صرفاً بی‌کیفیتی آموزش دانست. دانش‌آموزان خیلی درگیر فضای مجازی هستند کیفیت کتاب‌ها نسبت به گذشته افزایش یافته اما دانش‌آموزان درگیر مسائلی هستند که به کیفیت درس دادن معلم مربوط نمی‌شود (شکرکن، حقیقی و پولادی، ۱۳۷۹). استفاده از شبکه‌های اجتماعی انگیزه اجتماعی و امید به آینده در دانش‌آموزان را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد. زمانی بود که دانش‌آموزان صرفاً پیشرفت در آینده را علم‌آموزی می‌دانستند و تمام هدفشان درس خواندن بود اما اکنون این نگرش تغییر کرده و دانش‌آموزان درگیر مسائل جانبی هستند.

آن‌ها خیلی وقت صرف شبکه‌های مجازی می‌کنند و خانواده‌ها به دلیل مشغله زیاد از فرزندان خود غافل هستند و مسئولیت تربیت را بیشتر بر عهده مدرسه و آموزش و پرورش می‌دانند. پژوهشگران عقیده دارند که همه آگاهی‌ها را نمی‌توان در مدرسه یاد داد و نیاز به توجه خانواده‌ها هم وجود دارد. همچنین استفاده بیش‌ازحد از این رسانه‌های نوین سبب برخوردهای فیزیکی و خشن و تیک‌های عصبی در دانش‌آموزان شده است. البته نمی‌توانیم جلوی پیشرفت تکنولوژی را بگیریم اما والدین باید اطلاعات جدید را بیاموزند و با مشاوره در خصوص تأثیرات نرم‌افزارهای ارتباطی و بازی‌های رایانه‌ای سطح آگاهی خود را بالا ببرند. باید والدین با آموزش‌های لازم، در مواجهه با اینترنت مراقب فرزندان خود باشند و جلوی انحرافات را بگیرند (بیابانگرد، ۱۳۸۷). از طرفی تنها کاری که آموزش و پرورش برای جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی در میان دانش‌آموزان می‌تواند انجام دهد آموزش، مهارت‌آموزی و پیشگیری است. هرچه در توان آموزش و پرورش باشد در زمینه پیشگیری، آموزش و مهارت‌آموزی دانش‌آموزان تلاش می‌کند تا جلوی گسترش آسیب‌های اجتماعی در بین دانش‌آموزان گرفته شود (علیخانی، ۱۳۸۳).

با پیدایش تکنولوژی‌های نوین ارتباطی همچون اینترنت، ماهواره، تلفن همراه، تلویزیون‌های کابلی، کامپیوتر و ویدئو و شبکه‌های اجتماعی در چند دهه واپسین سده بیستم، انقلابی عظیم در عرصه ارتباطات دوربرد و الکترونیک با برد جهانی رخ داد. در بین این فناوری‌ها، ماهواره و اینترنت شاخص‌ترین و اصلی‌ترین آن‌ها شناخته شده است. در کل فناوری‌های نوین ارتباطی در چند دهه اخیر تأثیرات بسیار شگرفی بر حیات مدنی، اجتماعی، فرهنگی اقتصادی و دولت‌ها و ملت‌ها به‌جای گذاشته است و به‌واسطه همین تأثیر قلمرو و مرزهای دولت - ملت‌ها در سطوح گوناگون مدنی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کم‌رنگ شده و تا حد زیادی آسیب‌پذیر گشته‌اند (اسولیوان، هارتلی، ساندز و فیسک^۱، ۲۰۰۹، ترجمه رئیس زاده، ۱۳۸۵).

1. O'Sullivan, T. & Hartley, J. & Saunders, D. & Fisk, J.

از جدیدترین تکنولوژی‌های ارتباطی می‌توان از شبکه‌های اجتماعی نام برد. شبکه‌های اجتماعی پایگاه‌های جدیدی هستند که در مرکز توجه کاربران قرار گرفته‌اند و هرکدام دسته‌ای از کاربران با ویژگی‌های خاص را گرد هم می‌آورند (آقابابایی و تاجی، ۱۳۹۱). شبکه‌های اجتماعی ارتباط‌های فردی، ارتباط فرد در خانواده، حوزه‌های اجتماعی و ساختار خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد که هرکدام از این چهار شاخه آثار منفی و مثبتی به همراه دارد. انتقال سریع داده‌ها، اطلاع‌رسانی، دسترسی راحت به کالاهای موردنیاز از ویژگی‌های مهم شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی است. کم‌رنج شدن حیا، اعتیاد اینترنتی، بی‌حوصلگی در بیرون از فضای مجازی، افت تحصیلی، گوشه‌گیری و عدم تمرکز به دلیل سرعت بالای تبادل اطلاعات، کاهش احساسات، کاهش ارتباطات واقعی، متن‌گرایی، کاهش تسلط بر مهارت‌های کلامی و خواندن و نوشتن، بحران هویت، به خطر افتادن سلامت جسمی و دریافت‌های جایگزین از جمله آثار منفی و آسیب‌های ناشی از استفاده از شبکه‌های مجازی و اجتماعی است. در حوزه خانوادگی افراد می‌توانند در سایه شبکه‌های اجتماعی از تجربیات یکدیگر استفاده کنند، اما ممکن است این انتقال تجربیات، مصرف‌گرایی را افزایش داده و از طرفی ارتباط با افراد خانواده را تضعیف کند. شبکه‌های مجازی، فرصتی را برای ارتباط با دوستان و اجتماعی شدن افراد فراهم می‌کند و این نکته‌ای مثبت است؛ اما ظرفیت پذیرش هنجارها را در افراد بالابرده و امکان تغییر سوگیری‌های مختلف را در افراد به وجود می‌آورد تا آنجا که ممکن است فرد خیلی از ارزش‌هایش را در این شبکه‌ها از دست بدهد (حسین‌آبادی، ۱۳۹۱).

شبکه‌های اجتماعی در کشور ما به سرعت در میان نوجوانان و جوانان ایرانی محبوب شده است و ایرانی‌ها رتبه سوم را در این شبکه‌ها کسب کرده‌اند (ستارزاده، ۱۳۸۶). فرهنگ رسانه‌ای اینترنت، فضای ذهنی جوانان را اشغال کرده و از آن مهم‌تر، نمایانگر نقش خانواده در کنار این ابر رسانه است که والدین روی فرزندان خود تا چه حد کنترل تربیتی و نظارت اخلاقی دارند. بروز آسیب‌های نوظهور می‌تواند زمینه‌ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی و روانی باشد. به همین دلیل، برنامه‌ریزی برای شناسایی، پیشگیری و کاهش آسیب‌های نوظهور لازم و ضروری می‌کند (جعفری، ۱۳۹۵).

استفاده از رسانه‌های نوین به علت اینکه فعالیتی زمان‌گیر است، می‌تواند بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر منفی داشته باشد (بجرگرد^۱، ۲۰۱۰). علاوه بر پژوهش‌های داخلی (ربیعی و محمدزاده یزد، ۱۳۹۲؛ زندوانیان حیدری، اقری و عطارزاده، ۱۳۹۲) پژوهش‌های متعدد خارجی در کشورهایی مانند ایالت متحده، کانادا و بلژیک و غیره تأثیرات استفاده بیش‌ازحد دانش‌آموزان و دانش‌جویان را بر روی پیشرفت تحصیلی و عملکرد دانش‌آموزان بعد از استفاده مکرر از این شبکه‌ها بررسی و نتایج متعددی در خصوص میزان و شدت و محتوای آن گزارش کردند (بجرگرد، ۲۰۱۰؛ استولاک، وندبرگ، بورکلوند و ویس^۲، ۲۰۱۱ و ایسام، باسیت و صوفیا^۳، ۲۰۱۵). علیرغم انتقادات زیادی که بر استفاده دانش‌آموزان از شبکه‌های اجتماعی مجازی وارد شده، مطالعات معدودی در مورد اثرات این شبکه‌ها بر روی جنبه‌های مختلف اجتماعی، روان‌شناختی و جسمی و به‌ویژه عملکرد تحصیلی انجام شده است: کرمی (۱۳۸۴) در تحقیقی با عنوان بررسی و شناسایی عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستان بیان داشت که رسانه‌های نوین از عوامل مهم و مؤثر در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستان است. برات دستجردی و صیادی (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر اعتیاد به اینترنت و افسردگی در دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور شهر اصفهان گزارش کردند که استفاده از شبکه‌های اجتماعی منجر به افسردگی دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور شهر اصفهان و آیین موضوع سبب افت تحصیلی دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور شهر اصفهان گردید. پاول، بیکر و کوکران^۴ (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان اثر شبکه‌های اجتماعی آنلاین بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان بیان داشتند که شبکه‌های اجتماعی آنلاین بر عملکرد تحصیلی تأثیر منفی و معناداری دارد. کارپینسکی، کرسنر، اوزر، ملوت و اوچو^۵ (۲۰۱۳) در تحقیقی با عنوان بررسی استفاده از شبکه اجتماعی، چندرسانه‌ای و عملکرد تحصیلی در دانشجویان دانشگاه ایالات متحده و اروپا گزارش کردند که استفاده از شبکه

1. Bjerregaard, M.
2. Stollak, M. & Vandenberg, A., Burklund, A. & Weiss, S.
3. Esam, A., Basit, Sh. & Sophia, A.
4. Paul, J., Baker, H. & Cochran, J.
5. Karpinski, A., Kirschner, P., Kirschner, I., Mellott, J. & Ochwo, P.

اجتماعی بر عملکرد تحصیلی در دانشجویان دانشگاه ایالات متحده و اروپا تأثیر منفی گذاشته است و منجر به افت تحصیلی اغلب کاربران شده است. اوزیر^۱ (۲۰۱۴) در تحقیقی با عنوان بررسی فرهنگ استفاده از سایت‌های شبکه‌های اجتماعی و عملکرد تحصیلی بیان داشتند که نبود فرهنگ استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر منفی خواهد داشت. در این مقاله شبکه‌های اجتماعی مجازی مورد مطالعه شامل فیس‌بوک، تلگرام و اینستاگرام است. با توجه به آنچه بیان شد بنابراین سؤال اصلی پژوهش این است که شبکه‌های اجتماعی مجازی چه تأثیری در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر اردبیل دارد؟

فرضیه‌های پژوهش در ادامه بیان شده است:

- بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد
- بین شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد.
- بین زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

روش

با توجه به تقسیم‌بندی تحقیقات علمی از نظر هدف، تحقیق حاضر از نوع کاربردی است. از نظر شیوه گردآوری اطلاعات، تحقیق حاضر توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه پژوهش حاضر، شامل کلیه دانش‌آموزان مشغول به تحصیل در دوره متوسطه در شهرستان اردبیل در سال ۱۳۹۶ است. برای انتخاب نمونه، از فرمول کوکران استفاده شده است و ۳۸۴ نفر به عنوان حجم نمونه تعیین گردید. روش نمونه‌گیری این پژوهش به صورت خوشه‌ای چندمرحله‌ای انجام شد. برای جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شد. گویه‌های این پرسشنامه با استفاده از مطالعات قبلی و مقالات ثبت‌شده جمع‌آوری شد. در

این پژوهش اعتبار صوری و محتوایی پرسشنامه‌ها توسط استاد راهنما و متخصصان علوم تربیتی و علوم اجتماعی مورد تأیید قرار گرفت. همچنین برای بررسی پایایی پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و این ضریب برای همه متغیرها بالای ۰/۷ بود که پایایی قابل قبولی است. پژوهش حاضر پس از تکمیل پرسشنامه، داده‌های گردآوری شده، بر اساس مقیاس‌های اندازه‌گیری متغیرها کدگذاری شده و با نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۹ پردازش و تجزیه و تحلیل شد. روش‌های مورد نظر برای تجزیه و تحلیل شامل: روش‌های توصیفی شامل معیارهای تمایل به مرکز و پراکندگی و جهت آزمون فرضیه‌ها از آزمون همبستگی اسپیرمن و آزمون رتبه‌بندی فریدمن استفاده گردید.

یافته‌ها

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت شناختی پاسخگویان

درصد	وضعیت	متغیر
۲۰/۱	زیر ۱۵ سال	سن
۴۱/۸	۱۵ تا ۱۶ سال	
۲۶/۶	۱۷ تا ۱۸ سال	
۷۲/۴	دوره دوم	تحصیلات
۲۷/۶	دوره اول	
۲۳/۴	زیر دیپلم	میزان تحصیلات والدین
۲۲/۹	دیپلم	
۱۶/۱	فوق دیپلم	
۲۵/۰	لیسانس	
۱۱/۷	فوق لیسانس	
۰/۸	دکتری	

بر اساس نتایج به دست آمده بیشترین تعداد افراد نمونه آماری را افراد بین ۱۵-۱۶ سال تشکیل می‌دهد.

همچنین بیشترین تعداد پاسخگویان را دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه تشکیل می‌دهد. بیشترین تعداد پاسخگویان را والدین با مدرک لیسانس تشکیل می‌دهد. از طرفی ۶۳/۷۵ پاسخگویان از شبکه‌های اجتماعی مجازی استفاده کردند و ۳۶/۲۵ درصد پاسخگویان از شبکه‌های اجتماعی استفاده نکردند. نتایج نشان داد که ۳۳/۷۵ درصد پاسخگویان بین ۲-۴ ساعت از شبکه‌های اجتماعی استفاده کردند و ۱۰/۶۲ درصد پاسخگویان بیش از ۴ ساعت در روز از شبکه‌های اجتماعی استفاده کردند. طبق نتایج ۴۸/۷۵ درصد پاسخگویان انگیزه استفاده از شبکه‌های اجتماعی را سرگرمی بیان کردند و ۱۴/۳۷ درصد پاسخگویان انگیزه استفاده از شبکه‌های اجتماعی را آموزش و با کمترین فراوانی عنوان کردند.

فرضیه اول: بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۲. آزمون همبستگی اسپیرمن جهت سنجش رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی

میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی			متغیرها
تعداد	سطح معناداری	ضریب همبستگی اسپیرمن	
۱۶۰	۰/۰۲۸۴	-۰/۲۱۴	عملکرد تحصیلی

طبق جدول ۲ ضریب همبستگی بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی نشان می‌دهد که ($r = -0.214$) همبستگی معنادار ($P = 0.028$) مابین این دو متغیر وجود دارد و همچنین منفی بودن این ضریب نشانگر تغییرات در جهت افزایش یک متغیر با کاهش متغیر دیگر است. لذا با افزایش میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی ۲۱ درصد متغیر عملکرد تحصیلی کاهش یافته است و از عوامل مؤثر بر روی این دو متغیر در حدود ۲۱ درصد به صورت مشترک بین دو متغیر است. از این رو فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان شهر اردبیل رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه دوم: بین شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۳. آزمون همبستگی اسپیرمن جهت سنجش رابطه بین شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی

شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی			متغیرها
تعداد	سطح معناداری	ضریب همبستگی اسپیرمن	
۱۶۰	۰/۰۰۰	-۰/۵۷۴	عملکرد تحصیلی

طبق جدول ۳ ضریب همبستگی بین شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی نشان می‌دهد که ($r = -0/574$) همبستگی معنادار ($P = 0/000$) مابین این دو متغیر وجود دارد و همچنین منفی بودن این ضریب نشانگر تغییرات در جهت افزایش یک متغیر با کاهش متغیر دیگر است. لذا با افزایش شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی ۵۷ درصد متغیر عملکرد تحصیلی کاهش یافته است. از عوامل مؤثر بر روی این دو متغیر در حدود ۵۷ درصد به صورت مشترک بین دو متغیر است؛ بنابراین فرضیه دوم پژوهش نیز مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر بین شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه سوم: بین زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۴. آزمون همبستگی اسپیرمن جهت سنجش رابطه بین زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی

زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی			متغیرها
تعداد	سطح معناداری	ضریب همبستگی اسپیرمن	
۱۶۰	۰/۰۰۰	-۰/۳۰۶	عملکرد تحصیلی

طبق جدول ۴ ضریب همبستگی بین زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی نشان می‌دهد که ($r = -0/306$) همبستگی معنادار ($P = 0/000$) مابین این دو

متغیر وجود دارد. همچنین منفی بودن این ضریب نشانگر تغییرات در جهت افزایش یک متغیر با کاهش متغیر دیگر است. لذا با افزایش زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی ۳۰/۶ درصد متغیر عملکرد تحصیلی کاهش یافته است. از عوامل مؤثر بر روی این دو متغیر در حدود ۳۰/۶ درصد به صورت مشترک بین دو متغیر است. لذا فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر بین زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۵. نتایج آزمون رتبه‌بندی فریدمن

رتبه	متغیر
۳/۲۵	تلگرام
۳/۷۱	اینستاگرام
۱/۴۳	فیس‌بوک

بر اساس نتایج آزمون فریدمن سطح پوشش آماره آزمون از ۵ درصد کمتر است که این بیانگر تفاوت نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان اردبیلی است. جدول ۵ نشان می‌دهد که اینستاگرام بیشترین و فیس‌بوک کمترین تأثیر را بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتیجه فرضیه ۱ بیانگر این است که بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان رابطه معناداری وجود دارد. نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های کرمی (۱۳۸۴)، ربیعی و محمدزاده یزد (۱۳۹۲)، فتحی و مختارپور (۱۳۹۳) و استولاک، و ندربرگ، بورکلوند و ویس (۲۰۱۱) همخوانی دارد. استفاده از رسانه‌های اجتماعی در مدارس عربستان سعودی سبب کاهش در عملکرد تحصیلی دانش آموزان شده است (ایسام، باسیت و صوفیا، ۲۰۱۵). در همین زمینه کاستلز^۱ (۱۹۴۲)، ترجمه علیقلیان و خاکباز، (۱۳۸۰) معتقد است اینترنت شکل نوینی از ارتباطات را رواج می‌دهد در چنین فرایندی است که

1. Castells, M.

کاربران قدرت انتخاب می‌یابند و قادرند نوع پیام‌هایی را که مایل‌اند دریافت کنند، انتخاب کرده و با سایر کاربران به کنش پردازند. به این ترتیب تعاملی بودن از مهم‌ترین ویژگی ارتباطات نوین قلمداد می‌شود که در آن دسترسی کاربران در هر چارچوب زمانی و مکانی امری شدنی است، به طوری که کاربران ارتباطات را در مقیاس محدودتر، کوچک‌تر و شخصی‌تر نسبت به ارتباطات سنتی تجربه می‌کنند. چنین ویژگی فرصت ارتباطات چندسویه و بازخورد سریع را یک‌بار دیگر برای کاربران فراهم می‌کند.

نتیجه فرضیه ۲ بیانگر این است که بین شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد؛ که با نتایج پژوهش‌های ربیعی و محمدزاده یزد (۱۳۹۲)، کارپینسکی و همکاران (۲۰۱۳) و بلانکو، مارکو و کازاس^۱ (۲۰۱۶) همسو است. شبکه‌های اجتماعی موبایلی کاربران نوعی خاصی از تعاملات اجتماعی را تجربه می‌کنند که تا حدودی در تقابل با تعاملات اجتماعی سنتی است. در واقع این تجربه متناظر بر تعاملاتی است که بعضاً در راستای هنجارها و قواعد رایج زندگی اجتماعی قرار نمی‌گیرد و کاربران به دلیل چنین ویژگی، ترغیب می‌شوند فارغ از هنجارهای حاکم در جامعه با خیالی آسوده در چنین فضاهایی فعالیت کنند. پژوهش حاضر نشان می‌دهد در شبکه‌های اجتماعی موبایلی کاربران با ساختار شکنی قواعد فضای واقعی، زندگی بیقید و محدودیتی را تجربه کنند که پیش‌از این اگر در دنیای واقعی می‌خواستند چنین رویه‌ای را در پیش بگیرند تبعات رسمی و غیررسمی به‌عنوان عامل بازدارنده، عمل می‌کرد.

نتیجه فرضیه ۳ بیانگر این است که بین زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد که با نتایج پژوهش‌های استولاک، وندربرگ، بورکلوند و ویس (۲۰۱۱)، ایسام، باسیت و صوفیا (۲۰۱۵) و زندوانیان، حیدری، اقری و عطارزاده (۱۳۹۲) همخوانی دارد. بر اساس نظریه حباب فیلتر شبکه‌های اجتماعی موبایلی باعث می‌شوند کاربران تمرکزشان تنها بر مباحث و محتوایی که علاقه‌مند هستند باقی بمانند و در گشودن افق‌های جدید بر آن‌ها تا حدودی ضعف دارند؛

این مسئله زمانی قابل تأمل می‌شود که به نتایج این پژوهش استناد شود. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که استفاده کاربران شبکه‌های اجتماعی موبایلی علاقه‌مند به محتواهای سرگرمی هستند تا سایر کارکردهای آن.

عوامل مؤثری بسیاری می‌تواند در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر داشته باشد. در پژوهش حاضر به بررسی استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان شهر اردبیل پرداخته شد و در این خصوص متغیرهای شدت استفاده، زمان استفاده، نحوه استفاده و عملکرد تحصیلی به عنوان متغیرهای اصلی در نظر گرفته شد.

دلیل پایین بودن میانگین نمرات دانش‌آموزان را نمی‌توان صرفاً بی‌کیفیت آموزش دانست. دانش‌آموزان خیلی درگیر فضای مجازی هستند کیفیت کتاب‌ها نسبت به گذشته افزایش یافته اما دانش‌آموزان درگیر مسائلی هستند که به کیفیت درس دادن معلم مربوط نمی‌شود. در مجموع می‌توان گفت که مؤلفه‌های مختلف، شبکه‌های اجتماعی مجازی باعث کاهش و افت عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. نتایج نشان داد که عواملی مانند شدت استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، نحوه و انگیزه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و زمان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی رابطه منفی معناداری با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در شهرستان اردبیل دارند. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

- مدیران مدارس و خانواده‌ها نسبت به تبلیغات و معرفی مزایا و معایب استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و همچنین فرهنگ‌سازی استفاده از شبکه‌های اجتماعی و غیره تلاش کنند.
- زمان‌بندی و برنامه‌ریزی در خانواده برای استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی پیشنهاد می‌گردد.

- پیشنهاد می‌گردد صداوسیما و رسانه‌های عمومی جهت تبلیغ و آشنایی هر چه بیشتر مردم با شبکه‌های اجتماعی و مزایا و معایب آن را در برنامه مدون و اجرایی داشته باشند و تبلیغات و معرفی شبکه‌های اجتماعی مجازی و تأثیر آن بر دانش‌آموزان را در اولویت کار قرار دهند.

منابع

- اوسولیوان، تام؛ هارتلی، جان؛ ساندز، دانی و فیسک، جان. (۲۰۰۹). مفاهیم کلیدی ارتباطات، ترجمه میرحسن رئیس زاده (۱۳۸۵). تهران: فصل نو.
- آقابابایی، عزیز اله و تاجی، محمدرضا. (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر شبکه‌های اجتماعی (مطالعه موردی کاربران کافی‌نت‌ها در شهرستان شهرکرد)، مجموعه مقالات همایش ملی رسانه و مسائل اجتماعی ایران، اصفهان: دفتر تبلیغات اسلامی.
- برات دستجردی، نگین و صیادی، سمیه. (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر اعتیاد به اینترنت و افسردگی در دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور شهر اصفهان. فصلنامه تحقیقات علوم رفتاری، ۱۰(۵)، ۳۳۲-۳۴۱.
- بیابانگرد، اسماعیل. (۱۳۸۷). روش‌های پیشگیری از افت تحصیلی. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- جعفری، علی. (۱۳۹۵). آسیب‌های ناشی از عضویت و فعالیت در شبکه‌های اجتماعی در میان نوجوانان و جوانان شهر اردبیل، فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۳(۸۷)، ۱۵۹-۱۸۰.
- حسین‌آبادی، مریم. (۱۳۹۱). شبکه‌های اجتماعی معرف سبکی از زندگی (نگاهی به تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی کاربران)، روزنامه رسالت، ۷۶۹۲، ۷-۶.
- ریبی، علی و محمدزاده یزد، فرشته. (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی فضای مجازی: بررسی تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی دانشجویان. فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۲(۶)، ۴۳-۶۰.
- زندوانیان، احمد؛ حیدری، مریم؛ اقری، ریحانه و عطارزاده، فاطمه. (۱۳۹۲). آسیب‌های فضای مجازی در بین دانش‌آموزان دختر. فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۴(۲۳)، ۱۹۵-۲۱۶.
- ستارزاده، داوود. (۱۳۸۶). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به اینترنت و پیامدهای آن. فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی، ۳(۱۴)، ۱۲۰-۱۴۲.

- شکرکن، حسین؛ حقیقی، جمال و پولادی، محمدعلی. (۱۳۷۹). بررسی عوامل مهم افت تحصیلی در دبیرستان‌های پسرانه شهر اهواز. *فصلنامه علوم تربیتی و روان‌شناسی اهواز*، ۷(۳)، ۱۰۳-۱۱۴.
- علیخانی، حسین. (۱۳۸۳). پیامدهای منفی پنهان محیط اجتماعی متوسطه شهر اصفهان و ارائه راه‌کارهایی برای کاهش پیامدهای منفی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- فتحی، سروش و مختارپور، مهدی. (۱۳۹۳). بررسی نقش و تأثیر رسانه‌های نوین تصویری در تغییر سبک زندگی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه علوم و تحقیقات تهران)، *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۶(۲)، ۱۰۱-۱۱۸.
- کاستلز، مانوئل. (۱۹۴۲). *عصر اطلاعات، اقتصاد، جامعه و فرهنگ و ظهور جامعه شبکه‌ای*، ترجمه احمد علیقلیان و افشین خاکباز (۱۳۸۰). تهران: گام نو.
- کرمی، ابوالفضل. (۱۳۸۴). عنوان بررسی و شناسایی عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستان. *فصلنامه پژوهش‌های تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد*، ۴(۲)، ۱۰۳-۱۱۸.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۴). *روان‌شناسی تربیتی*، تهران: سمت.

References

- Bjerregaard, M. (2010). *Facebook's effects on subtle emotion coding, academic performance, and identity protection*. (Doctoral dissertation, Southern Utah University). Retrieved from Southern Utah University Web-site.
- Blanco, T., Marco, Á., & Casas, R. (2016). Online social networks as a tool to support people with special needs. *Computer Communications*, 73, 315-331.
- Alwagait, E., Shahzad, B., & Alim, S. (2015). Impact of social media usage on students academic performance in Saudi Arabia. *Computers in Human Behavior*, 51, 1092-1097.
- Karpinski, A. C., Kirschner, P. A., Ozer, I., Mellott, J. A., & Ochwo, P. (2013). An exploration of social networking site use, multitasking, and academic performance among United States and European university students. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 1182-1192.

- Ozer, I., Karpinski, A. C., & Kirschner, P. A. (2014). A cross-cultural qualitative examination of social-networking sites and academic performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 112, 873-881.
- Paul, J. A., Baker, H. M., & Cochran, J. D. (2012). Effect of online social networking on student academic performance. *Computers in Human Behavior*, 28(6), 2117-2127.
- Stollak, M. J., Vandenberg, A., Burklund, A., & Weiss, S. (2011, February). Getting social: The impact of social networking usage on grades among college students. In *Proceedings from ASBBS annual conference* (Vol. 18, No. 1, pp. 859-865).

